

KAZIMIERZ ŚWIĘS

POLSKOJEZYCZNE DUSZPASTERSTWO W NIEMCZECH. AKTUALNE UWARUNKOWANIA I INICJATYWY

Współczesne ruchy migracyjne są postrzegane jako zjawisko o charakterze globalnym, jako coś, co dzieje się w wielkiej skali i dotyczy milionów ludzi. To bezsprzecznie słuszne spojrzenie nie powinno przesłaniać lokalnych wymiarów emigracji. Konkretny człowiek, jako emigrant, opuszcza swoją lokalną społeczność i nie spotyka się bezpośrednio z Unią Europejską, Polską czy innym państwem. On trafia do określonego miasta czy wsi, na konkretną ulicę, do konkretnych sąsiadów, dzieci pośle do konkretnej szkoły¹. Odnalezienie się w nowej rzeczywistości jest często trudne dla samej osoby emigranta; rodzi też wyzwania dla społeczeństw przyjmujących. Kościół traktuje współczesne migracje jako znak czasów. Ojciec święty Franciszek w orędziu na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2017 roku napisał:

Zjawisko to jest *znakiem czasów*, znakiem mówiącym o opatrnościowym dziele Bożym w historii i we wspólnocie ludzkiej w oczekiwaniu na powszechną komunie. Nie pomijając problemów, a często także dramatów i tragedii migracji, jak również trudności związanych z godnym przyjęciem tych osób, Kościół zachęca do rozpoznania Bożego planu także w tym zjawisku, będąc pewnym, że nikt nie jest obcy we wspólnocie chrześcijańskiej. „obejmującej osoby każdego narodu i wszystkich pokoleń, ludów i języków” (Ap 7, 9)².

Ks. dr hab. KAZIMIERZ ŚWIĘS – Katedra Teologii Pastoralnej Społecznej, Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: kswies@kul.lublin.pl

¹ M. ŻYŁA, *Solidarność europejska – wobec problemu migrantów i azylantów. Podsumowanie*, w: *Solidarność europejska. Rola Kościoła w integracji europejskiej*, red. R. Budnik, M. Góra, Gliwice 2017, s. 66-67.

² „*Imigranci niepełnoletni, bezbronni i pozbawieni głosu*”. *Orędzie Papieża Franciszka na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2017 r.*, https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20160908_world-migrants-day-2017.html [dostęp: 12.07.2017].

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, jakie są najważniejsze aktualne uwarunkowania duszpasterstwa polskich emigrantów na terenie Niemiec i w jaki sposób jest ono tam realizowane. Opieka duszpasterska nad Polakami w Niemczech, jej kanoniczno-prawne umocowania i rozwój struktur są dobrze udokumentowane w historycznych opracowaniach³. Przełomowym punktem w dziejach emigracji Polaków do Niemiec była II wojna światowa i związane z nią przesunięcie granic. To spowodowało masowe przemieszczenia ludności. Następne fale emigracji to przesiedleńcy w latach 1975-1991, emigracja solidarnościowa 1981-1983 oraz emigracja poakcesyjna po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu dla Polaków rynków pracy⁴. Poniżej zwróci się uwagę na aktualny kontekst społeczno-kulturowy oraz religijno-kościelny, w jakim jest realizowane duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech. W drugim punkcie zostaną przywołane najważniejsze inicjatywy duszpasterskie podejmowane w ramach Polskiej Misji Katolickiej (dalej: PMK).

1. SPOŁECZNO-KULTUROWE I RELIGIJNO-KOŚCIELNE UWARUNKOWANIA DUSZPASTERSTWA

Duszpasterstwo emigracyjne ma na celu zaspokojenie potrzeb religijnych migrantów (osadników, uchodźców, robotników i studentów) w pierwszym i dalszych pokoleniach. Jest ono prowadzone przez własnych duszpasterzy etnicznych, a kryterium przynależności jest język⁵. Działalność ta musi uwzględniać te zjawiska społeczno-kulturowe, które bardziej czy mniej wpływają na przyjmowanie i rozwój wiary religijnej. Można ich wskazać wiele, m.in. wiek, płeć, wykształcenie, kwalifikacje zawodowe, znajomość języka, system prawny kraju przyjmującego, nastawienie do przybyszów z obcych narodowości. W wielu naukowych analizach procesów migracji dominuje wyłącznie spojrzenie demograficzne i ekonomiczne. W takiej

³ Zob. K. KOSICKI, *Duszpasterstwo wśród Polaków w Niemczech w latach 1945-1950*, Lublin 1993; *Śladami współczesnego migranta w Niemczech*, red. W. Necel, S. Ochalski, Pelplin 2005; *Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005*, red. S. Bober, S. Budyn, Lublin-Hannover 2006; W. NECEL, *Kształtowanie się i rozwój struktur polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech*, „Prawo Kanoniczne” 57(2014), nr 2, s. 37-52; *Wczoraj i dziś duszpasterstwa polskiego w Niemczech 1945/2015. Gestern und heute der polnischen Seelsorge in Deutschland 1945/2015*, red. S. Budyn, B. Ostafin, K. Świąś, Hanower-Katowice 2016.

⁴ S. BUDYN, *Problematyka polskojęzycznego duszpasterstwa emigracyjnego w Niemczech*, w: *Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce*, red. M. Zając, Lublin 2009, s. 39-43.

⁵ J. SZYMAŃSKI, *Emigracyjne duszpasterstwo*, w: *Leksykon Teologii Pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 240-244.

perspektywie mówi się o nadwyżkach demograficznych, o regulacjach rynków pracy, o zróżnicowanych strategiach migracyjnych, o mechanizmach wypychających i przyciągających⁶. Mniej uwagi zwraca się natomiast na podmiotowy wymiar osoby emigrantów. A przecież każdy z nich ma swoją osobową godność, własne doświadczenia. Emigracja to spotkanie kultur, narodów, religii, mentalności, to nowe doświadczenie i nowe spojrzenie na realia życia. Emigrantów trzeba postrzegać jako osoby z całym ich światem osobowym i osobistą biografią⁷.

Ze wzajemnych relacji polsko-niemieckich, które stanowią ważne tło dla duszpasterstwa polskojęzycznego, trudno jest wymazać kwestie historyczne. Niektórzy autorzy niemieccy, choć ze znakiem zapytania, podkreślają jednak, że relacje te rozwijają się w kierunku od historycznie obciążonych stosunków między narodami do pokojowej i intensywnej współpracy między demokratycznymi państwami⁸. Z. Krasnodębski, znający dobrze realia niemieckie, stwierdzał, że

[...] dzisiejszy stosunek Niemców do Polaków jest wynikiem przekazywanych wzorów myślowych, wyznawanych wartości i tradycji politycznych, które bynajmniej nie są tylko patologiami indywidualnego myślenia, charakterystycznymi dla ludzi bezrefleksyjnie kierujących się emocjami. W rezultacie tych motywów kulturowych słowa „Polak” i „polski” ciągle jeszcze nie są w języku niemieckim neutralne aksjologicznie i emocjonalnie, tak, jak np. Litwin czy litewski⁹.

Znaczną rolę odgrywa tutaj stereotyp Polaka, rozpowszechniony wśród Niemców. Pojęcie to oznacza skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz grupy ludzi (np. etnicznej, zawodowej, rasowej) funkcjonujący w świadomości innych grup. Obraz uproszczony nie oznacza, że stereotyp ma zawsze negatywną konotację. W badaniach socjologicznych, prowadzonych jeszcze w czasie negocjacji przedakcesyjnych, dało się zauważyć, że Niemcy znacznie łatwiej akceptowali Polaków w takich sytuacjach i rolach, które nie miały żadnego wpływu na ich miejscowy styl życia. Chętnie zatem widziano Polaków jako turystów, kolegów z pracy, sąsiadów. Mniejszy był natomiast poziom akceptacji Polaków w tych rolach społecznych, które pozwalałyby im podejmować decyzje dotyczące bezpośrednio rodzimych mieszkańców (np. kierownik firmy, obywatel

⁶ I. GRABOWSKA-LUSIŃSKA, M. OKÓLSKI, *Emigracja ostatnia?*, Warszawa 2009, s. 224-228.

⁷ P. GOLISZEK, *Wymiar etyczny katechezy w duszpasterstwie emigracyjnym*, w: *Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce*, red. M. Zając, Lublin 2009, s. 191-192.

⁸ *Die deutsch-polnischen Beziehungen 1949-2000. Eine Werte- und Interessengemeinschaft?*, Hrsg. W.D. Eberwein, B. Kerski, Opladen 2001, s. 7.

⁹ Z. KRASNODĘBSKI, *Ponowne sąsiedztwo. Refleksje nad obecnymi stosunkami między Niemcami a Polakami*, w: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003, s. 37.

Niemiec, członek Rady Miejskiej). Mówiąc krótko, otwarcie było bardziej widoczne w sferze osobistych relacji; mniejsze zaś na poziomie wspólnoty narodowej i lokalnej. Warto tu dodać, że wyjątkowo pozytywny wizerunek Polaka na tle innych landów i średniej dla całych Niemiec zanotowano w kraju Saary. Podobnie wypowiadali się mieszkańcy Hesji, choć w mniejszym stopniu. Wyrażone negatywne zdanie o typowym Polaku mieli natomiast mieszkańcy północno-zachodnich terenów – Dolnej Saksonii oraz Północnej Nadrenii i Westfalii. W te odległe od Polski regiony kierowała się polska emigracja zarobkowa XIX wieku, a także polscy emigranci powojenni¹⁰.

Ważne ramy dla działalności polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich stanowi miejscowy system polityczny i ekonomiczny. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku oraz późniejszym otwarciu przez Niemcy rynku pracy dla Polaków w roku 2011 przybrał na sile ruch emigracyjny do tego kraju. Należy przypuszczać, że atrakcyjność Niemiec, jako docelowego kraju emigracji, nie będzie maleć. Jest to dyktowane bliskością geograficzną oraz sytuacją gospodarczą. Największe zainteresowanie pracą w Niemczech wykazują mieszkańcy województw przygranicznych. Od wielu lat utrzymują kontakty, znają język niemiecki, a w niektórych przypadkach mają podwójne obywatelstwo. Praca w Niemczech jest coraz bardziej opłacalna zarówno dla emigrantów, jak i rodzin w Polsce. Wynika to między innymi z faktu, że bardzo wielu Polaków decyduje się na utworzenie tam własnego biznesu. Według badań Fundacji im. Bertelsmanna z Berlina oraz Instytutu Spraw Publicznych z Warszawy Niemcy pozytywnie wypowiadają się zarówno o ogólnych relacjach z Polakami, jak i o cechach, jakimi dysponujemy jako pracobiorcy. Polacy widziani są jako wydajni i wykwalifikowani pracownicy, 75% Niemców nie ma nic przeciwko temu, aby mieszkali w ich sąsiedztwie¹¹.

Duszpasterska opieka nad polskojęzycznymi wiernymi w Niemczech musi uwzględniać status pobytowy poszczególnych grup emigrantów. Obok osób przybyłych na stałe lub na długi czas są także emigranci sezonowi, pracownicy kontraktowi zatrudnieni w różnych firmach. Szczególną grupę stanowią Polki, trudniące się opieką nad starszymi i chorymi w gospodarstwach domowych. Są one poszukiwane ze względu na stosunek do podopiecznych, dyspozycyjność, zgodę na niższe stawki. Caritas niemiecki, mając na względzie dużą liczbę nielegalnie

¹⁰ X. DOLIŃSKA, M. FALKOWSKI, *Polska–Niemcy. Wzajemny stosunek*, w: *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003, s. 215-221.

¹¹ *Emigracja Polaków: zaskakujące dane*, <http://polskiobserwator.de/aktualnosci/emigracja-polakow-zaskakujace-dane/> [dostęp: 14.08.2017].

zatrudnionych kobiet, starał się o legalizację ich pracy. Prowadził także akcje uświadamiające o prawach i obowiązkach wynikających z legalnego pobytu. Osobną, choć nie zawsze nagłaśnianą kwestią, jest konieczność podejmowania przez duszpasterzy polonijnych takich zadań, które nie należą ściśle do ich religijnej posługi. Nie chodzi tu o pomoc bezdomnym, żebrakom, narkomanom, bo taką Kościół świadczył zawsze. Chodzi bardziej o sprawy prawne, administracyjne, ubezpieczeniowe, którymi często obarczani są polscy duszpasterze. W niektórych Polskich Misjach Katolickich działają bezpłatne punkty porad prawnych, ale jest to indywidualna inicjatywa, której potrzebne byłoby odpowiednie lobby ze strony polskich konsulatów. Problemów natury kulturowej, religijnej i prawnej dostarczają także małżeństwa mieszane, przeważnie Polek z przedstawicielami innych narodowości i religii. Katolicy polscy często bagatelizują prawne konsekwencje wpisania dzieci do paszportu wyznawcy islamu; chodzi szczególnie o chłopców. Osoby, których to dotyczy, zwracają się z prośbą o pomoc do polskich księży¹².

Polskojęzyczne duszpasterstwo warunkowane jest także miejscowymi czynnikami religijno-kościelnymi. Przedstawiciele starej polonii oraz późniejsi przybysze byli w większości wyznania rzymskokatolickiego, posługiwali się językiem polskim, spełniali praktyki religijne, związani byli żywo z Kościołem. Jednak w sytuacji oddalenia od ojczyzny istniało i istnieje realne zagrożenie utraty wiary, języka polskiego, zwyczajów i szeroko pojętej kultury własnego kraju i narodu. Emigracja za chlebem oraz wolnością kształtowała wizerunek polskich środowisk emigracyjnych w Niemczech. Pośrednio wymuszała także styl pracy duszpasterskiej oraz posługi religijnej w polskojęzycznych parafiach i ośrodkach duszpasterskich¹³. Współcześnie polscy emigranci, zwłaszcza dłużej przebywający na terenie Niemiec, spotykają się z szybkimi zmianami w dziedzinie religijności, typowymi dla zachodniej Europy. Europa Zachodnia uchodzi za najbardziej zsekularyzowany obszar we współczesnym świecie. Jest to – zdaniem socjologów religii – specyficzny rodzaj tzw. ponowoczesnej sekularyzacji. Oznacza ona zmiany w samej religijności, polegające w większości na jej demontażu i rozwoju różnych form religijności pozakościelnej. Wypadkową tych procesów jest swoiste „odkościelnienie” religijności, które uwidacznia się w odchodzeniu od kościelnych ujęć wiary i norm moralnych, oddzielaniu sfery polityki, gospodarki, nauki, kultury, wychowania od wpływów Kościoła. Może ono łatwo prowadzić do dechrystianizacji. Dzieje się to wtedy, gdy z religijności ludzi znikają zasadnicze

¹² S. BUDYN, *Problematyka polskojęzycznego duszpasterstwa*, s. 54-55.

¹³ J. PAJEWSKI, *Katechizacja w Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech w latach 1945-2010*, mps pracy doktorskiej, Archiwum KUL, Lublin, 2014, s. 9.

treści chrześcijańskie lub łączą się synkretycznie z treściami innych systemów religijnych i światopoglądowych¹⁴. Zdarza się, że zjawisko to przyjmuje formy radykalne, co można streścić w powiedzeniu: „Bóg osobowy nie, ale religia tak”. Kard. J. Ratzinger, komentując w jednym z wywiadów tę sytuację, zauważył zjawisko oddzielania religii od Boga. Człowiek nie chce wyzbyć się całkowicie tej sfery, jaką jest religia, oraz jej specyficznych form, ale równocześnie nie chce Boga osobowego, który stawia konkretne wymagania. W tym sensie można mówić nie tyle o kryzysie religii, ale o kryzysie Boga¹⁵.

Od 1976 roku polskojęzyczne duszpasterstwo w Niemczech funkcjonuje w prawnych i strukturalnych ramach Kościoła niemieckiego. Konferencja Episkopatu Niemiec w swych dokumentach dotyczących emigracji przestrzega przed skrajnościami, jakimi są pełna asymilacja lub tworzenie swoistego etnicznego getta¹⁶. Gdy chodzi jednak o praktyczne rozwiązania w płaszczyźnie kościelnej, to często ze strony niemieckiej artykułowane są oczekiwania większej integracji, często rozumianej jako asymilacja z miejscowym duszpasterstwem¹⁷. Takie oczekiwania wydają się odbiegać od ducha watykańskiej instrukcji *Erga migrantes Caritas Christi* z 2004 roku. Dokument ten przypomina duszpasterzom emigracyjnym, aby strzegli „[...] etnicznej, kulturowej, językowej i obrzędowej tożsamości, ponieważ duszpasterskie oddziaływania są trudne do przyjęcia przez migrantów, jeżeli nie respektują i nie doceniają ich kulturowego dziedzictwa. Owo dziedzictwo musi naturalnie wchodzić w miejscowy Kościół i miejscową kulturę” (nr 77). Dotychczas wypracowano trzy modele współpracy z niemieckim duszpasterstwem: a) zachowanie istniejących form i poszerzenie kooperacji z parafiami lokalnymi; b) przejęcie opieki przez lokalnego, znającego język obcokrajowców niemieckiego duszpasterza; c) włączanie wspólnot o małej liczbie do miejscowego duszpasterstwa. Niektóre diecezje niemieckie (Essen, Rottenburg-Stuttgart) wypracowały własne rozwiązania, zmierzające do znacznego ograniczenia jurysdykcji misji obcokrajowców¹⁸. Podpisany w 2002 roku pomiędzy episkopatami Polski i Niemiec dokument „Wskazania o duszpaster-

¹⁴ J. MARIAŃSKI, *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne*, Warszawa 2010, s. 107.

¹⁵ BENEDYKT XVI, *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem (Benedyktem XVI) rozmawia Peter Seewald*, tł. G. Sowiński, Kraków 2005, s. 62.

¹⁶ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „*Integration fördern – Zusammenleben gestalten. Wort der deutschen Bischöfe zur Integration von Migranten*“, Bonn 2004, s. 7, <http://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/veroeffentlichungen/deutsche-bischoefe/DB77.pdf> [dostęp: 12.08.2017].

¹⁷ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „*Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Muttersprache*“, Bonn 2003, s. 34, http://www.dbk-shop.de/media/files_public/eejlwhqp/DBK_5171.pdf [dostęp: 12.08.2017].

¹⁸ S. BUDYN, *Problematyka polskojęzycznego duszpasterstwa*, s. 45.

stwie polskojęzycznym w Niemczech” rozszerzył kompetencje opieki duszpasterskiej z Polaków na „polskojęzycznych katolików”. Jest on jednak w niemieckich diecezjach mało znany, a tym samym niedostatecznie respektowany. Mało efektywna w praktyce okazała się także idea powierzania opieki duszpasterskiej nad Polakami polskim księżom zatrudnionym duszpasterstwie niemieckim. Rozwiązanie to było powodem napięć pomiędzy duchownym i miejscową parafią. Nierzadko też było przyczyną posądzenia duszpasterza o faworyzowanie swych rodaków. Taka forma byłaby możliwa tam, gdzie większa liczba rodaków mieszka w danej parafii. Polscy emigranci są rozsiąni po wielu miejscowościach.

Zasoby ludzkie i materialne Kościoła to kolejny czynnik warunkujący skuteczność duszpasterskich oddziaływań. W ramach polskojęzycznego duszpasterstwa działają obecnie 52 parafie samodzielne (*missio cum cura animarum*) oraz 12 wspólnot ze statusem *sine cura animarum*. W 2016 roku w Polskiej Misji Katolickiej było aktywnych 126 księży, w tym: 10 emerytów, trzech w Ruchu „Światło-Zycie w Calsbergu, trzech w domu prowincjalnym Księża Chrystusowców, jeden w ośrodku polonijnym Concordia” w Herforf-Dermbach, dwóch w Rektoracie w Hanowerze. 19 księży z PMK pracowało w polskim i niemieckim duszpasterstwie, czterech kapłanów zatrudnionych w niemieckim duszpasterstwie sprawowało liturgię także w języku polskim. Zaangażowanych było także 15 siostr zakonnych i ośmiu referentów parafialnych. Msze święte sprawowane były regularnie w 501 kościołach i kaplicach; w tym: w 172 – w niedzielę lub w sobotę wieczorem, w 164 – raz w tygodniu, w 46 odprawiano 2-3 razy w tygodniu, w 119 – raz w miesiącu. W niektórych parafiach odprawia się trzy do pięciu Mszy świętych w niedzielę¹⁹. W zakresie możliwości materialnych Polskie Misje Katolickie dzielają podobne trudności, co w diecezjach niemieckich. Malejące wpływy z kościelnych podatków są przyczyną cięć budżetowych i personalnych redukcji.

Religijność polskich emigrantów jest z jednej strony czynnikiem warunkującym duszpasterską aktywność, a z drugiej strony też od niej zależy. Łatwo uchwytnymi i możliwymi do zmierzenia przejawami religijności osób korzystających z polskojęzycznego duszpasterstwa są praktyki religijne. W zakres praktyk religijnych wlicza się wszelkie zachowania ludzi, które są wyrazem zaangażowania religijnego²⁰. Są one ważnym, ale nie przesądzającym miernikiem w socjologicznym badaniu religijności. Ich brak może jednak świadczyć o pewnej erozji życia religijnego. Spełniane natomiast z motywów religijnych, stają się wskaźnikami wewnętrznej religijności. Cennych informacji na temat religijności

¹⁹ S. BUDYN, *Jahresbericht 2016*, s. 1, Hanower, 30.01.2017 [mps].

²⁰ CH. GLOCK, R. STARK, *Wymiary zaangażowania religijnego*, w: *Socjologia religii. Antologia tekstów*, red. W. Piwowarski, Kraków 1998, s. 184.

polских emigrantów dostarczają obserwacje i notatki duszpasterzy polonijnych na temat obecności wiernych w kościołach. Udział w niedzielnej Mszy świętej, jego motywacje ulegają przemianom wraz z całym kontekstem społeczno-kulturowym. Rytm pracy we współczesnym społeczeństwie nie zakwestionował wprawdzie chrześcijańskiego charakteru niedzieli, ale znacznie zmienił jej rangę w życiu poszczególnych ludzi. Dawne chrześcijańskie przeżywanie niedzieli rozmywa się w weekendzie pojmowanym wyłącznie jako czas wolny, a niedziela przedstawiana jest w kalendarzach nie jako dzień pierwszy, ale jako część weekendu²¹. Na to zjawisko zwrócił uwagę papież Benedykt XVI:

Życie wiarą – pisze papież – jest bowiem zagrożone, jeśli się już nie odczuwa pragnienia uczestniczenia w celebracji eucharystycznej, w której sprawuje się pamiątkę paschalnego zwycięstwa. Uczestniczenie w niedzielnym zgromadzeniu liturgicznym wraz ze wszystkimi braćmi i siostrami, z którymi tworzy się jedno ciało w Chrystusie Jezusie, jest nakazem chrześcijańskiego sumienia i równocześnie ono formuje to chrześcijańskie sumienie. Zagubienie sensu niedzieli, jako dnia Pańskiego, który ma być uświęcony, jest symptomem zagubienia autentycznego sensu chrześcijańskiej wolności, wolności dzieci Bożych (*Sacramentum Caritatis*, nr 73).

Od początku drugiej dekady XXI wieku zauważa się wzrost liczby wiernych przychodzących na niedzielną Eucharystię do ośrodków polskojęzycznego duszpasterstwa. W marcu 2010 roku było ich według obliczeń 54 330. Kolejne liczenia to: marzec 2012 – 57 906, listopad 2012 – 58 740, marzec 2014 – 60 069, listopad 2014 – 61 047, w 2016 roku około 75 000. W tych latach największy wzrost uczestnictwa wiernych zaobserwowano w dekanacie Północnym, następnie w dekanacie Zachodnim i Bawarskim. Nieznaczny spadek natomiast był w dekanacie Środkowym i duży w dekanacie Wschodnim²². Msze święte sprawowane są o różnych porach nie tylko w centralnych kościołach, ale też w mniejszych, filialnych. Znakiem pogłębionej pobożności jest częste uczestniczenie we Mszy świętej w dni powszednie. Według danych z placówek duszpasterskich w 2016 roku uczestniczyło w dzień powszedni około 5500 wiernych. Emigranci podtrzymują także zwyczaj przystępowania do sakramentu pokuty, szczególnie przed świętami Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Ten fakt trzeba wyraźnie

²¹ K. KOCH, *Konfrontation oder Dialog? Brennpunkte heutiger Glaubensverkündigung*, Freiburg–Graz–Wien–Köln 1993, s. 111.

²² K. ŚWIAŚ, *Religijny i społeczno-kulturowy obraz polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech. Refleksja socjologiczno-pastoralna w 70. rocznicę PMK*, w: *Wczoraj i dziś duszpasterstwa polskiego w Niemczech 1945/2015. Gestern und heute der polnischen Seelsorge in Deutschland 1945/2015*, red. S. Budyn, B. Ostafin, K. Świąś, Hannover 2016, s. 218-219.

podkreślić, gdyż w Niemczech jest inna pobożność, a także inna praktyka Kościoła lokalnego w tym zakresie. Polscy duszpasterze, nawiązując do tradycji zliczania uczestników spowiedzi i komunii wielkanocnej, zebrali w swoich ośrodkach informacje na ten temat. W minionym roku przystąpiło do sakramentu pokuty około 50 000 wiernych w Wielkim Poście oraz około 42 000 w Adwencie²³.

Sprawozdania z polskich ośrodków duszpasterskich zawierają też dane o liczbie udzielonych chrztów, liczbie dzieci przyjmujących I Komunię świętą, młodzieży przystępującej do bierzmowania, liczby zawartych ślubów (oraz wydanych licencji), a także liczbie odprawionych pogrzebów. Wymienione praktyki religijne realizowane są raz w życiu i na ogół towarzyszą przełomowym etapom życia jednostkowego i społecznego (tzw. rytuały przejścia). Wiążą się one z naturalnym rytmem życia ludzkiego i zachowują trwałość niezależnie od typu środowiska społecznego. Jest to rodzaj obrzędów, które ważnym etapom życia ludzkiego (narodziny, wiek dorosły, śmierć) nadają rangę wydarzeń społecznych. Udział w nich biorą często osoby luźno traktujące swą przynależność do Kościoła. Zdarza się, że ich wypełnianie motywowane jest bardziej racjami środowiskowymi i kulturowymi aniżeli osobistym przeżywaniem wiary. W tabeli 1 zamieszczono dane na temat liczby wiernych, którzy spełniali te praktyki religijne w polskojęzycznych ośrodkach duszpasterskich.

Sakrament chrztu jest łatwo obserwowalnym wskaźnikiem przynależności do Kościoła. Nie zawsze jednak jest wyrazem osobistej religijności, bo często decydują się na chrzest dziecka rodziny słabo związane z Kościołem. Trzeba go natomiast traktować jako mocne kryterium negatywne. Odrzucenie chrztu, który jest elementarnym aktem religijnym, wyraża jeśli nie wolę zerwania, to na pewno całkowitą obojętność dla religii. Polska, jak dotąd, jest krajem monolitycznym wyznaniowo, a praktyka chrztu dzieci jest zjawiskiem powszechnym i swoistą „oczywistością kulturową”. Polacy, którzy przybyli do Niemiec, nawet w codziennych kontaktach spotykają się już z większym pluralizmem wyznaniowym i religijnym. Z tej racji chrzest dziecka w Kościele katolickim świadczy przynajmniej o zamiarze kontynuowania w rodzinie tradycji religijnej. Jednak wzrasta liczba chrztów dzieci z małżeństw tylko cywilnych oraz związków nieformalnych. W polskojęzycznych ośrodkach duszpasterskich jest prowadzone przygotowanie do I Komunii świętej i Bierzmowania. Część dzieci i młodzieży przyjmuje te sakramenty na miejscu, a część w parafach rodzinnych w Polsce, chociaż przygotowują się w Polskiej Misji Katolickiej na terenie Niemiec.

²³ S. BUDYN, *Jahresbericht 2016*, s. 1.

Tabela 1. Liczba przyjmujących sakramenty w PMK w wybranych ostatnich latach

	2007	2009	2012	2014	2016
Chrzest	1928	1923	1791	1984	2400
I Komunia	1135	1092	1150	1214	1500
Bierzmowanie	899	934	1353	1094	1300
Śluby i licencje	567	638	609	650	1060
Pogrzeby	515	416	561	506	725

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych, udostępnionych przez Rektorat PMK w Hanowerze.

Dobrym wskaźnikiem religijności polskich emigrantów jest podejście do spraw moralności małżeńsko-rodzinnej. W wielu socjologicznych badaniach stwierdza się, że ta sfera życia najbardziej ulega subiektywizacji, co związane jest z sekularyzacją. Liberalne trendy Zachodu mają wpływ na kondycję religijną rodzin polskich na emigracji. Ujawnia się to w zakresie wychowania dzieci i młodzieży, gdzie widoczne jest odchodzenie od katolickich, narodowych i kulturowych wartości, wyniesionych z domu rodzinnego w Polsce, zrywanie z polskością i nieprzyznawanie się do polskiego pochodzenia. Wśród polskich emigrantów pojawiają się nowe formy życia wspólnego, np. związki z osobami niewierzącymi, nieochrzczonymi, wyznawcami innych religii, osobami rozwiedzionymi²⁴. Optymistycznym zjawiskiem jest fakt wzrostu liczby sakramentalnych małżeństw, zawieranych w polskojęzycznych placówkach duszpasterskich w Niemczech (tab. 1).

Mówiąc o religijności polskich emigrantów w Niemczech, nie sposób pominąć negatywnego zjawiska, jakim są wystąpienia z Kościoła katolickiego. Najczęściej jest ono dyktowane względami finansowymi (niepłacenie podatku kościelnego). W Niemczech taki akt jest traktowany jako formalne wyrzeczenie się wiary²⁵. W 2016 roku wystąpiło z Kościoła katolickiego w Niemczech 162 093 wiernych²⁶. *Statistisches Kirchenbuchamt* w Bonn podaje także dane o wystąpieniach Polaków z rozkładem na przynależność diecezjalną w Polsce, płeć oraz wiek. Dane te jednak traktują wszystkich ogólnie, nie rozróżniając statusu pobytowego w Niemczech, czyli *de facto* wszystkich urodzonych po roku 1945 na obecnych ziemiach polskich.

²⁴ J. PAJEWSKI, *Katechizacja w Polskiej Misji Katolickiej*, s. 174-176.

²⁵ W Polsce oświadczenie woli o wystąpieniu z Kościoła złożone przed urzędnikiem cywilnym nie powoduje skutków prawnych. KEP, Dekret ogólny Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wystąpień z Kościoła oraz powrotu do wspólnoty Kościoła, Warszawa, 7.10.2015, nr 6.

²⁶ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „Katholische Kirche in Deutschland. Zahlen und Fakten 2016/2017“, Arbeitshilfen, nr 294, Bonn 2017, s. 47.

Przedstawione powyżej kwestie nie wyczerpują całości społecznych i religijnych okoliczności, w których prowadzone jest polskojęzyczne duszpasterstwo w Niemczech. W bardziej szczegółowych opracowaniach należałoby zwrócić uwagę na czynniki historyczne, rozwiązania pastoralne w poszczególnych niemieckich diecezjach, wzajemne relacje polskich i niemieckich rad parafialnych oraz innych gremiów. Ważnym czynnikiem będzie także polityka Unii Europejskiej wobec migrantów. Proces integracji przybyszów w wielu krajach UE jest połączony z procesem integracji pomiędzy tymi krajami. Ten podwójny proces opiera się na kulturze solidarności i dążeniu do wspólnego dobra²⁷.

2. WAŻNIEJSZE INICJATYWY DUSZPASTERSKIE

Wiele wskazuje na to, że emigracja z Polski do Niemiec będzie trwała. Według danych GUS w 2015 roku liczba Polaków przebywających czasowo (powyżej trzech miesięcy) w Niemczech wynosiła 655 tys. W stosunku do roku poprzedniego wzrosła ona o 41 tys., czyli prawie 7%²⁸. Atrakcyjność Niemiec wynika z bliskości geograficznej z Polską i jeszcze lepszej sytuacji gospodarczej kraju. Według statystyk episkopatu niemieckiego oraz informacji rektoratu PMK w 2016 roku było w Niemczech 575 567 katolików z polskim paszportem, 600 769 katolików o podwójnej przynależności państwowej oraz blisko 200 tys. Polaków, którzy przyjęli obywatelstwo niemieckie²⁹. Nie ustaje zatem potrzeba towarzyszenia duszpasterską opieką polskim emigrantom. Duszpasterze w PMK na terenie Niemiec dostrzegają te wyzwania. W obszernym zakresie aktywności ośrodków misyjnych mieszczą się zarówno sprawdzone, tradycyjne formy duszpasterstwa, jak i nowe inicjatywy pastoralne.

Do zasygnalizowanych wcześniej, zwyczajnych form duszpasterstwa należy doliczyć pielgrzymki. Organizują je bądź poszczególne parafie dla swoich wiernych, bądź też są wspólne dla całej PMK w Niemczech. Ważną formacyjną rolę odgrywają pielgrzymki dla samych tylko polonijnych duszpasterzy. W PMK co roku odbywają się pielgrzymki do sanktuariów maryjnych w Niemczech, m.in. do

²⁷ S. M. TOMASI CS, *Solidarność europejska: problem migrantów i azylantów*, w: *Solidarność europejska. Rola Kościoła w integracji europejskiej*, red. R Budnik, M. Góra, Gliwice 2017, s. 47.

²⁸ Główny Urząd Statystyczny [notatka informacyjna], *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2015*, Warszawa, 5.09.2016, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/?pdf=1> [dostęp: 10.08.2017].

²⁹ S. BUDYN, *Jahresbericht 2016*, s. 1

Neviges, Maria Buchen, Altötting, Kevelaer. Ścisłe polski charakter mają uroczystości maryjne w Mannheim i w Hanowerze, które są miejscami kultu Matki Bożej Częstochowskiej. Stałą częścią programu jest uroczysta Msza św. pod przewodnictwem zapraszanych z Polski biskupów, procesja z obrazem oraz specjalne nabożeństwa. W tych uroczystościach bierze udział od 1500 do 2000 wiernych.

Tabela 2. Pielgrzymki zagraniczne organizowane przez PMK w Niemczech w ostatnich latach

Data pielgrzymki	Cel – trasa	Uczestnicy
2004 koniec stycznia	Rzym, spotkanie z Ojcem świętym Janem Pawłem II	29 polskich duszpasterzy z PMK
2006, 22-26.05	Kraków, Łagiewniki, Wadowice, Częstochowa, Poznań, Warszawa	600 uczestników, w tym 150 dzieci komunijnych
2009 (z okazji Roku Kapłańskiego)	Ars, Paray-le-Monial, Cluny, Taize	30 duszpasterzy z PMK
2012, 1-3.10	Rzym	1030 wiernych i 38 kapłanów z PMK
2013, listopad (z okazji Roku Wiary)	Ziemia Święta	714 wiernych i 25 duszpasterzy z PMK

Z tradycyjnych form duszpasterskich, dobrze przyjętych przez środowiska polskie w Niemczech, była peregrynacja obrazu Jezusa Miłosiernego. Rozpoczęła się ona w niedzielę Miłosierdzia Bożego 2014 roku, w dzień kanonizacji Ojca świętego Jana Pawła II, i trwała blisko dwa lata. Hasłem były słowa z *Dzienniczka* św. Faustyny: „Pragnę, aby cały świat poznał Boże Miłosierdzie”. Pierwszą stacją był ośrodek polonijny „Concordia” w Herdorf-Dermbach. Następnie obraz Jezusa Miłosiernego przyjmowany był w parafiach od Westfalii przez północne Niemcy, dalej Wschodnie Niemcy, Bawarię, a następnie do Hesji i Badenii Wirtembergii. Obrazowi towarzyszyły relikwie św. Jana Pawła II, św. Faustyny Kowalskiej i bł. Michała Sopoćko, dzięki którym Boże Miłosierdzie zostało przybliżone całemu światu. Organizatorzy peregrynacji, uwzględniając religijno-kulturowe uwarunkowania, starali się wzmocnić jej apostołski i misyjny wymiar. Do wspólnej modlitwy

zaproszeni zostali katolicy niemieccy i katolicy innych narodowości. Peregrynacji towarzyszyła duszpasterska aktywność, zogniskowana wokół następujących celów: przybliżenie treści i znaczenia prawdy o Bożym Miłosierdziu, przeżywanie i doświadczenie Bożego Miłosierdzia, ożywienie kultu w misjach, rodzinach i życiu osobistym, nawrócenie poprzez sakrament pokuty, dotarcie do ludzi zaniedbanych religijnie. Kontynuowano także peregrynację po domach i rodzinach małego obrazu. Realizacji tych pastoralnych celów wychodziły naprzeciw organizowane rekolekcje, misje parafialne, nabożeństwa pokutne, ekspiacyjne, adoracje. Duszpasterze, we współpracy z radą parafialną i grupami modlitewnymi, starali się dotrzeć do wszystkich członków parafii (małżeństwa, rodziny, młodzież, dzieci, seniorów, samotnych, osoby żyjące w związkach niesakramentalnych) i ich mobilizować. Wymiernym świadectwem duchowych owoców peregrynacji jest Księga Nawiedzenia z wpisami intencji, próśb i uwag wiernych.

W polskojęzycznym duszpasterstwie na terenie Niemiec z wielką troską traktuje się katechezę dzieci i młodzieży, zwłaszcza przygotowującą do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. W początkowych latach drugiej dekady obecnego wieku nieznacznie zwiększyła się liczba dzieci pierwszokomunijnych. Wzrastająca liczba dzieci przystępujących do I Komunii św. w polskich misjach stanowi ważne wyzwanie dla duszpasterzy do dalszej katechezy. Często zdarza się, że dzieci po katechezie przygotowującej do sakramentu pokuty i Eucharystii zaprzestają w klasach starszych uczestniczyć w katechezie proponowanej im w parafii. Najczęściej wina leży po stronie rodziców, którzy zaniedbują wychowanie religijne dorastających dzieci³⁰. W przygotowaniu do sakramentu bierzmowania wykorzystywane są programy różnych polskich diecezji i polskie pomoce katechetyczne. Przygotowanie składa się z przygotowania dalszego, czyli czas katechizacji po I Komunii, oraz przygotowania bliższego, które w parafiach PMK trwa najczęściej jeden rok. Polskie misje katolickie w Niemczech nie uzurpowały sobie nigdy wyłącznego prawa do posługi sakramentalnej czy katechezy. Podejmując jednak taką działalność, spełniały dwie uzupełniające się funkcje. Pierwsza – zachowawcza, w której celem było podtrzymanie form religijności wyniesionych z kraju ojczystego, ważnych w procesie adaptacji do nowej rzeczywistości. Druga – integracyjna, polegająca na ewolucyjnym prowadzeniu emigrantów do Kościoła lokalnego³¹.

Osoby odpowiedzialne i zaangażowane w działalność katechetyczną mają sposobność do podnoszenia swych kwalifikacji poprzez warsztaty katechetyczne organizowane w PMK. Pierwsze, poświęcone katechizowaniu dzieci najmłod-

³⁰ J. PAJEWSKI, *Katechizacja w Polskiej Misji*, s. 85.

³¹ Tamże, s. 10-11.

szych, odbyły się w listopadzie 2003 roku. W kolejnych latach podejmowano tematy katechezy inicjacyjnej, katechizacji dzieci, które przystąpiły już do I Komunii świętej, przygotowania do sakramentu bierzmowania, praktycznej strony prowadzenia katechezy. Zwrócono także uwagę na rolę podręczników katechetycznych. Treść Słowa Bożego, choć sama w sobie niezmienna, wymaga form przekazu dostosowanych do miejsca i czasu. Dwujęzyczna struktura, odpowiedni dobór metod, adekwatne pomoce to podstawowe wymagania stawiane podręcznikom katechetycznym dla dzieci i młodzieży na emigracji. Naprzeciw tym wymaganiom wychodzi dwujęzyczny katechizm *Spotkanie z Jezusem. Begegnung mit Jesus* oraz dołączony do niego podręcznik metodyczny³².

Polscy duszpasterze zdają sobie sprawę z faktu, że życie religijne w przyszłości kształtowane będzie przez obecne młode pokolenie. Szkoła niemiecka, w której odbywają się lekcje religii (*Religionsunterricht*), nie formuje religijnie w pełnym wymiarze tego słowa. Nauka religii prowadzona w szkole nie jest również w pełni jednoznaczna z pogłębieniem formacji i wychowania religijnego. Nie spełnia też wszystkich założeń katechezy. Dzieci urodzone w Niemczech znają dobrze język i mogłyby się przygotować w niemieckiej szkole. Program jednak w wielu przypadkach nie spełniał oczekiwań rodziców, bo był zbyt zawężony. Oczywiście nie we wszystkich parafiach niemieckich tak było, niemniej praktyka pokazała, że rodzice oczekiwali bardziej rzetelnego przygotowania dzieci³³. Stąd też starania nie tylko o przekaz wiedzy religijnej, ale też o właściwą chrześcijańską formację. Szczególną wagę przywiązuje się do katechezy inicjacyjnej, przygotowującej do sakramentu pokuty i pojednania, I Komunii świętej oraz bierzmowania. Dla młodych polskich emigrantów, urodzonych i wychowanych w niemieckim środowisku, korzystających z nauczania religii w niemieckich szkołach, istnieje nadal potrzeba organizowania przy placówkach duszpasterskich własnych szkół, w których katecheza jest w języku ojczystym. Katecheza taka pozwala szerzej spojrzeć na różnorodność wspólnoty Kościoła i religii, ubogaca w doświadczeniu wiary, podtrzymuje znajomość języka i poczucie łączności z ojczyzną rodziców. Trafnie wyraził tę myśl biskup Szczepan Wesoły w jednym z wywiadów.

Naszym zadaniem – mówił – jest pomóc każdemu nie tylko w tym, żeby zachował wiarę, ale także w tym, żeby zrozumiał, że zachowując polskie wartości kulturowe, jest bogatszym człowiekiem. Bo ten człowiek, który ma dwie kultury, jest na pewno bogatszy od

³² S. BUDYN, A. KICIŃSKI, M. ZAJĄC, *Spotkanie z Jezusem. Begegnung mit Jesus. Katechizm polsko-niemiecki do I Komunii świętej. Vorbereitung zur I Heiligen Kommunion in der polnischen und deutschen Sprache*, Lublin–Hannover–Katowice 2006.

³³ J. PAJEWSKI, *Katechizacja w Polskiej Misji*, s 101, 166-167.

tego, który ma tylko jedną kulturę. Chcemy pomóc tym młodym ludziom, którzy się tu znaleźli, którzy się już tutaj urodzili, żeby byli bogatszymi ludźmi, mając wiarę i świadomość dwukulturowości³⁴.

Tej idei służą też spotkania o charakterze ewangelizacyjnym dla młodzieży polskojęzycznej w Niemczech. Ostatnio uczestniczy w nich młodzież niemiecka, zachęcona przez swoich polskich przyjaciół, co jest okazją do wzajemnego poznawania się i integracji.

Wartą podkreślenia inicjatywą pastoralną są sympozja teologiczno-pastoralne organizowane przez PMK w Schönstatt k. Koblencji, przeznaczone dla kapłanów i wiernych świeckich. Ich uczestnicy reprezentują wszystkie ośrodki polonijne. Organizowane są od 1988 roku, a ich wiodącym celem jest pastoralne rozeznanie aktualnej sytuacji w środowisku emigracji oraz omówienie ważkich wyzwań stojących przed polskojęzycznym duszpasterstwem. Z ważniejszych argumentów, przemawiających za trafnością doboru problematyki sympozjów, trzeba wskazać następujące: a) tematyka aktualna i adekwatna do najważniejszych wydarzeń społecznych w Europie i świecie; b) dyskutowane są sprawy związane z krajem pochodzenia, a jednocześnie z nowym miejscem życia i pracy; c) obrady zawsze nawiązują do problematyki emigracyjnej, a w referatach i dyskusjach poszukuje się wskazań i inspiracji dla duszpasterstwa polskojęzycznych katolików w Niemczech; d) podejmowana jest szczegółowa problematyka dotycząca rodziny i małżeństwa, bioetyki, mediów, ruchów charyzmatycznych w Kościele, katechety. Ostatnio zapraszani są też prelegenci niemieccy, którzy informują uczestników o aktualnych zagadnieniach pastoralnych Kościoła w Niemczech. Sympozja te mają charakter nie tylko autentycznych naukowych konferencji, połączonych z dyskusjami, ale też charakter formacyjny, gdzie jest czas na modlitwę oraz na osobistą duchową refleksję.

³⁴ J.M. RUMAN, *Bogatsze człowieczeństwo. Z Księdzem Biskupem Szczepanem Wesołym Delegatem Prymasa Polski do spraw Duszpasterstwa Emigracyjnego rozmawia Jan M. Ruman*, „Nasze Słowo” 78 (1993), nr 7, s. 7.

Tabela 3. Sympozja teologiczno-pastoralne organizowane w PMK w bieżącym dziesięcioleciu

Data	Tematyka	Prelegenci
13-18.05. 2010	Zagadnienia bioetyczne	bp J. Wróbel SCJ – KUL Lublin, ks. P. Morcinek – Opole, ks. E. Schockenhoff – Uniw. Freiburg
04-08.05. 2011	Kościół a media – media a Kościół	bp A. Lepa – Łódź, ks. J. Kloch – rzecznik KEP, M. Przybysz – UKSW, ks. Z. Hanas SAC – UKSW, I. Bruengen-Juergen – Domradio Kolonia
17-22.04. 2012	Człowiek. Kultura. Społeczeństwo – Ewangelizacja przez kulturę	bp W. Mering – Włocławek, ks. Niemira, red. M. Przepiszewski, M. Skarzyńska, minister P. Kowal, S. Schohe – Bonn
09-14.04. 2013	Ruchy charyzmatyczne i eklezjalne w życiu Kościoła	bp A. Siemieniowski – Wrocław, ks. P. Wawrzynek – Wrocław, ks. J. Mohr-Trier, Claudia u. Christoph Kirch
30.04-3.05. 2014	Objawienie Boże a objawienia prywatne	bp P. Socha – Zielona Góra, ks. W. Kawecki CsSR – UKSW, ks. Z. Tartak
14-19.04. 2015	Współczesna rodzina – blaski i cienie	bp D. Bryl – Poznań, ks. P. Bortkiewicz SChr – Poznań
05-10.04. 2016	Ważne wydarzenia historyczne Kościoła w kontekście duszpasterstwa polskiego w Niemczech	bp W. Lechowicz – delegat KEP ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej, księża z KUL w Lublinie: W. Przygoda, T. Moskal, K. Świąś
25-30.04. 2017	Nowa ewangelizacja dla Polonii w Niemczech	bp W. Lechowicz – delegat KEP ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej, bp G. Ryś z Zespołem KEP ds. Nowej Ewangelizacji

Sporządzono na podstawie rocznych sprawozdań Rektoratu PMK w Niemczech.

Konkursy biblijne to kolejna inicjatywa Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech, zmierzająca do pogłębienia wiedzy religijnej. Są organizowane od 2008 roku w trzech etapach: parafialnym, dekanalnym i krajowym. Bierze w nich udział po kilkaset uczestników. Autorzy pytań konkursowych i członkowie jury oceniającego są wybierani spośród duszpasterzy polonijnych. W fundowanie

nagród dla zwycięzców włączają się ostatnio także niemieckie instytucje wydawnicze i marketingowe. Konkursy te przyczyniają się do pogłębienia wiedzy religijnej oraz chrześcijańskiej formacji, kanalizują dobre zainteresowania młodzieży, są forum wymiany doświadczeń i poglądów, stwarzają mechanizmy poznania się i integracji. Nie bez znaczenia jest fakt, że udział w konkursie generuje też zainteresowanie sprawami wiary ze strony rodziny. Wielu uczestników wspominało o sposobach uczenia się przy wykorzystaniu nagrań, notatek i pomocy rodziców, którzy odpytywali z tematyki danego konkursu.

W duszpasterstwie polskim na terenie Niemiec wyraziście obecna jest osoba i nauczanie świętego Jana Pawła II. Polacy przebywający w Niemczech mieli okazję spotkać się z Ojcem Świętym w czasie jego pierwszej wizyty apostolskiej w tym kraju. Spotkanie to miało miejsce przed katedrą w Moguncji 16 listopada 1980 roku. Ojciec Święty w swoim przemówieniu przywołał wielkie pojedyncze zasługi królów i świętych, którzy żyli na terenach Polski i Niemiec, ubogacając swoją działalnością obydwie narody. Polaków mieszkających w Niemczech zachęcił do pielęgnowania swej chrześcijańskiej tożsamości, kultury i dziedzictwa ojców³⁵. Środowisko Polskiej Misji Katolickiej dokłada starań, aby podtrzymać pamięć o swoim wielkim Rodaku. Trwałym znakiem tych starań są trzy pomniki poświęcone Janowi Pawłowi II. Pierwszy został postawiony 13 grudnia 2003 roku przed kościołem Maria-Frieden w Hanowerze, drugi stanął w kwietniu 2007 roku przy katedrze hamburskiej, trzeci pomnik postawiono w 2009 roku przy ośrodku polonijnym „Concordia” w Herdorf-Dermbach. Pomnikiem o szczególnym znaczeniu, przywołującym nauczanie Jana Pawła II, zwłaszcza w kontekście polskim i niemieckim, był projekt realizowany pod tytułem: „Pontifex-Brückenbauer – Budowniczy pomostów”. Złożyły się na niego trzy elementy: książka i wystawa, które zrealizowane zostały pod tym samym tytułem, oraz prezentacja filmu *Świadectwo*, jako uzupełnienie.

„Wiara – zauważył kiedyś ks. kard. J. Glemp – często jest tak złączona z odczuciami narodowymi, że trzeba jednocześnie te dwie wartości pielęgnować. Dlatego powstają wielkie inicjatywy, mające służyć duszpasterstwu emigrantów”³⁶. W parafiach polskich działają grupy modlitewne i apostolskie: Ruch Światło-Życie, Odnowa w Duchu Świętym, Ruch Fatimski, Kręgi Rodzin, Rodziny „Radia Maryja”. Owocem pielgrzymowania obrazu Jezusa Miłosiernego są nowe grupy, szerzące kult Miłosierdzia Bożego. Po Światowych Dniach Młodzie-

³⁵ JAN PAWEŁ II, *Spotkanie z Polakami 16 listopada 1980*, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. III, 2, Libreria Editrice Vaticana 1980, s. 1251.

³⁶ J. KARD. GLEMP, *Słowo Prymasa kardynała Józefa Glempa*, w: *Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce*, red. M. Zajac, Lublin 2009, s. 14.

ży w Krakowie (2016) powstało wiele nowych grup młodzieżowych. W misjach regularnie organizowane są też kursy dla narzeczonych przygotowujące do małżeństwa, także dla grup robotników sezonowych³⁷. Polskie ośrodki duszpasterskie są miejscem budowania i kształtowania kultury polskiej, języka, tradycji i zwyczajów ojczystych. Wielkie znaczenie dla PMK w Niemczech miało założenie w 1994 roku Stowarzyszenia „Chrześcijańskie Centrum Krzewienia Kultury, Tradycji i Języka Polskiego w Niemczech e.V.” Stowarzyszenie to zrzesza katolicką Polonię i polskich katolików skupionych i działających społecznie w polskich ośrodkach duszpasterskich na terenie Niemiec. Jako podstawowe cele organizacji członkowie założyciele wpisali do statutu m.in.: popieranie nauki języka polskiego, kultury i tradycji polskich w Niemczech; wychowanie młodego pokolenia w duchu i w zgodzie z nauką Kościoła rzymskokatolickiego; oraz popieranie przyjaźni i wymiany kulturalnej między narodem polskim i niemieckim³⁸. „Chrześcijańskie Centrum” organizuje warsztaty robocze i kursy doształcające z języka polskiego dla nauczycieli prowadzących zajęcia w szkołach parafialnych oraz uczących polskiego w szkołach niemieckich. Cenną inicjatywą była organizacja, przygotowanie i przeprowadzenie egzaminów certyfikowanych z języka polskiego jako języka obcego. Integralną częścią „Chrześcijańskiego Centrum” jest szkolnictwo parafialne, w którym działa około 170 nauczycieli świeckich. Na systematyczną naukę języka polskiego uczęszcza około 3500 dzieci i młodzieży. PMK w Niemczech wydaje także miesięcznik „Nasze Słowo”. Pismo ma charakter formacyjno-religijny i ukazuje się w nakładzie 5350 egzemplarzy. Do każdego numeru gazety dołączana jest wkładka tematyczna. PMK dokłada też starań o dobrą komunikację internetową oraz fachowe prowadzenie stron internetowych poszczególnych ośrodków.

PODSUMOWANIE

W artykule przedstawiono najważniejsze współczesne wyzwania stojące przed polskojęzycznym duszpasterstwem w Niemczech, a także sposoby sprostania im w konkretnych inicjatywach pastoralnych. Emigracja z Polski do Niemiec nie maleje, chociaż zmieniają się motywacje, czas i charakter pobytu. Wielu polskich emigrantów pragnie brać udział w życiu religijnym, z zachowaniem swojej

³⁷ S. BUDYN, *Jahresbericht 2016*, s. 3-4.

³⁸ *Chrześcijańskie Centrum Krzewienia Kultury, Tradycji i Języka Polskiego w Niemczech e. V.*, „Nasze Słowo” 1999, nr 8, s. 3-6.

kultury, języka i zwyczajów. Nadal istnieje potrzeba rozwijania duszpasterstwa opartego na kryterium języka i narodowości. Duszpasterstwo emigracyjne wymagać będzie przeformułowań i nowych ukierunkowań. Nie chodzi tu o zarzucenie dotychczasowego modelu duszpasterstwa liturgicznego, ale wzbogacenie go o takie inicjatywy, które pozwolą na pogłębienie chrześcijańsko-społecznej formacji. Polskojęzyczne duszpasterstwo w Niemczech skutecznie wychodzi naprzeciw tym zapotrzebowaniom. Dzieje się to na wielu płaszczyznach, z których ważniejsze to troska o zachowanie kultury, języka i tradycji oraz troska o rodzinę, dzieci i młodzież. Służą temu organizowane przy polskich placówkach duszpasterskich kursy, warsztaty, szkolenia, sympozja, spotkania, często z wykorzystaniem najnowszych pomocy medialnych. Doświadczenie wskazuje także, że większość organizacji polonijnych skupia się wokół polskich ośrodków duszpasterskich, a polscy księża nierzadko służą swym rodakom pomocą w kwestiach należących *de facto* do kompetencji placówek dyplomatycznych. Ważną sprawą jest także dwujęzyczność akcji duszpasterskich, konieczna w drugim i następnych pokoleniach. Współczesna organizacja i styl polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech inspirowane są nauczaniem Kościoła na temat emigracji – zarówno Kościoła powszechnego, jak i lokalnego. Pozwala to bezkonfliktowo wchodzić w praktykę Kościoła lokalnego, nie tracąc jednocześnie specyficznych elementów polskiej religijności.

BIBLIOGRAFIA

Nauczanie Kościoła

- JAN PAWEŁ II, Spotkanie z Polakami 16 listopada 1980, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. III, 2, Libreria Editrice Vaticana 1980, s. 1247-1251.
- FRANCISZEK, „Imigranci niepełnoletni, bezbronni i pozbawieni głosu”. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2017 r., Watykan, 15.01.2017.
- BENEDYKT XVI, Posynodalna adhortacja apostolska „*Sacramentum Caritatis*”, Watykan, 22.02.2007.
- Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, Instrukcja „*Erga migrantes caritas Christi*”, 3.05.2004.
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern“. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Muttersprache, Bonn 2003.
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „Integration fördern – Zusammenleben gestalten“. Wort der deutschen Bischöfe zur Integration von Migranten, Bonn 2004.
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, „Katholische Kirche in Deutschland. Zahlen und Fakten 2016/2017, „Arbeitshilfen“ 294, Bonn 2017.

Literatura

- BENEDYKT XVI, Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem (Benedyktem XVI) rozmawia Peter Seewald, tł. G. Sowiński, Kraków 2005.
- Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005, red. S. Budyn, S. Bober, Lublin–Hannover 2006.
- BUDYN S., KICIŃSKI A., ZAJĄC M., Spotkanie z Jezusem. Begegnung mit Jesus. Katechizm polsko-niemiecki do I Komunii świętej. Vorbereitung zur I Heiligen Kommunion in der polnischen und deutschen Sprache, Lublin–Hannover–Katowice 2006.
- BUDYN S., Problematyka polskojęzycznego duszpasterstwa emigracyjnego w Niemczech, w: Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce, red. M. Zajac, Lublin 2009, s. 39-60.
- BUDYN S., Jahresbericht 2016, Hanower 2017 [mps].
- DOLIŃSKA X., FALKOWSKI M., Polska–Niemcy. Wzajemny stosunek, w: Obraz Polski i Polaków w Europie, red. L. Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003, s. 201-266.
- Die deutsch-polnischen Beziehungen 1949-2000. Eine Werte- und Interessengemeinschaft?, Hrsg. W.D. Eberwein, B. Kerski, Opladen 2001.
- Emigracja Polaków: zaskakujące dane, <http://polskiobserwator.de/aktualnosci/emigracja-polakow-zaskakujace-dane/>.
- GLOCK CH., STARK R., Wymiary zaangażowania religijnego, w: Socjologia religii. Antologia tekstów, red. W. Piwowarski, Kraków 1998.
- Główny Urząd Statystyczny, Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2015, Warszawa, 5.09.2016, <http://stat.gov.pl/obszary-tema-tyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/?pdf=1> [dostęp: 10.08.2017]
- GOLISZEK P., Wymiar etyczny katechezy w duszpasterstwie emigracyjnym, w: Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce, red. M. Zajac, Lublin 2009, s. 189-200.
- GRABOWSKA-LUSIŃSKA I., OKÓLSKI M., Emigracja ostatnia?, Warszawa 2009.
- KOSICKI K., Duszpasterstwo wśród Polaków w Niemczech w latach 1945-1950, Lublin 1993.
- KRASNODĘBSKI Z., Ponowne sąsiedztwo. Refleksje nad obecnymi stosunkami między Niemcami a Polakami, w: Obraz Polski i Polaków w Europie, red. L. Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003, s. 29-45.
- MARIAŃSKI J., Religia w społeczeństwie ponowoczesnym, Studium socjologiczne, Warszawa 2010.
- NECEL W., Kształtowanie się i rozwój struktur polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech, „Prawo Kanoniczne” 57(2014), nr 2, s. 37-52.
- PAJEWSKI J., Katechizacja w Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech w latach 1945-2010 [mps pracy doktorskiej, Lublin, 2014, Archiwum KUL].
- RUMAN J.M., Bogatsze człowieczeństwo. Z Księdzem Biskupem Szczepanem Wesołym Delegatem Prymasa Polski do spraw Duszpasterstwa Emigracyjnego rozmawia Jan M. Ruman, „Nasze Słowo” 78 (1993), nr 7.

- STARK R., GLOCK Ch.Y., Wymiary zaangażowania religijnego, w: Socjologia religii. Antologia tekstów, red. W. Piwowarski, Kraków 1998, s. 182-187.
- Śladami współczesnego migranta w Niemczech, red. W. Necel, S. Ochalski, Pelplin 2005.
- ŚWIĘS K., Religijny i społeczno-kulturowy obraz polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech. Refleksja socjologiczno-pastoralna w 70. rocznicę PMK, w: Wczoraj i dziś duszpasterstwa polskiego w Niemczech 1945/2015. Gestern und Heute der polnischen Seelsorge in Deutschland 1945/2015, red. S. Budyn, B. Ostafin, K. Święs, Hannover–Katowice 2016, s. 211-241.
- SZYMAŃSKI J., Emigracyjne duszpasterstwo, w: Leksykon Teologii Pastoralnej, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 240-244.
- TOMASI S.M., Solidarność europejska: problem migrantów i azylantów, w: Solidarność europejska. Rola Kościoła w integracji europejskiej, red. R. Budnik, M. Góra, Gliwice 2017, s. 41-47.
- Wczoraj i dziś duszpasterstwa polskiego w Niemczech 1945/2015, red. S. Budyn, B. Ostafin K. Święs, Gestern und Heute der polnischen Seelsorge in Deutschland 1945/2015, Hanower–Katowice 2016.
- ŻYŁA M., Solidarność europejska – wobec problemu migrantów i azylantów. Podsumowanie, w: Solidarność europejska. Rola Kościoła w integracji europejskiej, red. R. Budnik, M. Góra, Gliwice 2017, s. 60-67.

POLSKOJĘZYCZNE DUSZPASTERSTWO W NIEMCZECH. AKTUALNE UWARUNKOWANIA I INICJATYWY

Streszczenie

W artykule autor scharakteryzował najważniejsze aktualne uwarunkowania polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech. Do społecznych i kulturowych uwarunkowań należą: sytuacja ekonomiczna, system prawny oraz polityka społeczna docelowego kraju emigracji, status pobytowy emigranta, charakter pracy zawodowej. W zakresie religijno-kościelnych uwarunkowań wskazano na struktury duszpasterskie Kościoła niemieckiego, zasoby kadrowe Polskiej Misji Katolickiej, elementy religijności polskich emigrantów. W trosce o rozwój życia religijnego wśród emigrantów utrzymuje się tradycyjne formy duszpasterstwa (Msza święta, udzielanie sakramentów, pielgrzymki) oraz wprowadza się nowe (sympozja teologiczno-pastoralne, konkursy religijne, spotkania młodzieży, warsztaty robocze, kursy doształcające).

Słowa kluczowe: emigracja; duszpasterstwo emigracyjne; grupy etniczne; religijność; katecheza inicjacyjna.

POLISH SPEAKING PASTORAL CARE IN GERMANY
CURRENT CONDITIONS AND INITIATIVES

S u m m a r y

The article characterises the most important current conditions of Polish speaking pastoral care in Germany. The social and cultural conditions include: the economic situation, legal system and social policy of the target country of emigration, the emigrant's residence status and the nature of professional work. In terms of religious and ecclesiastical conditions, the pastoral structures of the German Church, the human resources of the Polish Catholic Mission and the elements of religiousness of Polish emigrants were indicated. In the interest of the development of religious life among the emigrants, traditional forms of pastoral care (Holy Mass, administering of sacraments, pilgrimages) are maintained and new ones are introduced (theological and pastoral symposia, religious competitions, youth meetings, workshops and further education courses).

Key words: emigration; pastoral care of emigrants; ethnic groups; religiosity; initiation catechesis

Translated by Rafał Augustyn